

Roger Gyllin

Kroppsdelar som karakteristika. Namngivning av fåglar i bulgariska och svenska

1. Fåglar kan namnges utifrån en rad olika kriterier. Detta kan illustreras med de svenska namnen på de sångare av släktet *Sylvia* som häckar i Sverige. De fem i Sverige häckande arterna har namnen törnsångare, trädgårdssångare, ärtsångare, svarthätta och höksångare. De två första har fått sitt namn efter den miljö de lever i; törnsångaren uppträder i ett öppet landskap som ofta har inslag av törnbuskar, medan trädgårdssångaren vistas i slutna miljöer som frodiga lövskogar samt parker och större trädgårdar med rik vegetation. Ärtsångaren har inte, som man skulle kunna tro, fått sitt namn av att den gärna uppträder i ärtsängar, dvs av miljön som i törnsångarens och trädgårdssångarens fall. Namnet syftar istället sannolikt på den ytterst karakteristiska sången, en skallrande drill som mycket träffande liknats vid en hård ärta som man skakar i en burk; åtminstone är detta den förklaring till namnet som språkmannen och ornitologen Ivar Hortling ger i sin bok *Svenska fågelnamn* från 1944.¹ Svarthättan och höksångaren slutligen illustrerar ett tredje slag av namngivning, nämligen då man utgår från något framträdande drag i fågelns utseende. Svarthättan har alltid en hätta eller kalott på huvudet, i den gamle hanens fall svart, hos den gamla honan och ungfågeln rödbrun. Höksångaren, dvs den gamla fågeln, är i motsats till alla sina släktingar höklikt tvärbandad på strupe, bröst och buk, och har dessutom, åter i motsats till sina släktingar, ett lysande hökgult öga.²

De fem svenska *Sylvia*-arterna utgör alltså exempel på tre möjliga namngivningskriterier hos fåglar: biotop, läte och utseende. Dessa tre kriterier

uttömmer dock på inget vis namngivningsmöjligheterna. I sin bok *A Dictionary of Scientific Bird Names* (1991) anger James A. Jobling nio olika kriterier i fråga om de vetenskapliga namnen (eller, som de populärt ofta kallas, de latinska namnen): det kan röra sig om utseendet, en eponym (dvs fågeln har fått namn efter en person, faktisk eller mytisk), lån från ett annat språk, en toponym, klassificering (närhet till andra arter eller släkten), biotopval, beteende, föda och läten.

Flera av dessa nio kriterier kan sedan i sin tur delas upp i två eller flera kategorier. Dit hör exempelvis kriteriet läten, där det vetenskapliga namnet antingen kan vara ljudhärmande, till exempel *Bubo bubo* för berguv eller *Crex crex* för kornknarr, eller också kan det vara beskrivande, till exempel artepitetet *ridibundus* "skrattande" i namnet *Larus ridibundus* för skrattmå. ³

Det skulle föra alldeles för långt att i det här sammanhanget ta upp alla tänkbara namngivningsmöjligheter utan jag kommer i föreliggande arbete att begränsa mig till kriteriet utseende. Detta torde för övrigt utgöra den klart största kategorin vid namngivning av fåglar i de allra flesta språk. Detta gäller också den vetenskapliga namngivningen, där enligt Jobling i runda tal 55% av släktepiteten och 45% av artepiteten grundas på utseendet. ⁴

Namngivning utifrån kriteriet utseende kan delas upp i flera distinkta undergrupper. En given indelning är den i rent fysiska karakteristika kontra fjäderdräktens färg eller mönster. Till fysiska karakteristika hör till exempel att en art har ovanligt lång stjärt eller långa ben jämfört med närbesläktade arter, något som då kan manifesteras i namn som stjärtand eller stytlöpare. Färgerna kan avse fågeln som helhet, något allmänkarakteristiskt för den, vilket då kan resultera i namn som koltrast eller svartsnäppa. De kan också specificeras till att avse någon karakteristiskt färgad kroppsdel och få till följd namn som blåhake eller rödstjärt.

I föreliggande arbete utelämnar jag allmänbeteckningar av typen koltrast och svartsnäppa och koncentrerar mig i enlighet med artikelns titel på de fall då

en viss kroppsdel fått utgöra grunden för namngivningen i bulgariska och svenska oberoende av om det är den fysiska egenskapen i sig eller om det är färgen alternativt mönstret som manifesteras i namnet.

2. Bulgarien och Sverige ingår båda i den palearktiska faunaregionen. Jag behandlar dock inte alla de fågelarter som uppträder inom denna väldiga region utan begränsar mig i det följande till de arter som iakttagits i Bulgarien och som där ansetts uppträda spontant. Följaktligen behandlas inte arter som sannolikt rymt från fågelparker eller burar eller släppts ut avsiktligt. De spontant uppträdande arterna, totalt 387, förtecknas av Iankov (1996).⁵

Skälet till att jag inte har inkluderat samtliga fågelarter som uppträtt i Sverige (eller i övriga Europa eller i hela Palearktis) men inte i Bulgarien är att den bulgariska namngivningen uppvisar en ganska ringa grad av standardisering. I synnerhet gäller detta icke-bulgariska arter, där det ofta inte alls finns några etablerade och allmänt accepterade namn. Även i fråga om i Bulgarien normalt uppträdande arter finns för övrigt inte så fåtaliga skillnader i namnbruk även mellan nyare verk. Sett över det senaste halvseket är vacklan i namnbruket i själva verket betydande. Även en ganska hastig genomgång av namnen i Pavel Patevs värdefulla syntes av sin tids kunskap om den bulgariska fågelfaunan i boken *Pticite v Bălgarija* från 1950 och ett antal bulgariska 1990-talsverk, till exempel *Zoologičeski rečnik* från 1994 och Petar Iankovs förteckning från 1996, belyser tydligt namnens instabilitet.

Helt annorlunda är situationen i fråga om de svenska fågelnamnen, där normeringen och standardiseringen är påtaglig. När det gäller arter som uppträder i Sverige har det faktiskt rått mycket stor stabilitet i namnbruket i över ett halvt sekel. Namnbruket normerades första gången 1949 i den första upplagan av *Förteckning över Sveriges fåglar*, utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening, men redan dessförinnan hade det under ett par årtionden rått stor stabilitet i fråga om namngivningen i den biologiska

litteraturen. Namnskillnaderna mellan förteckningen från 1949 och den senaste förteckningen av 1995, som normerar det svenska namnbruket inte bara för alla svenska fåglar utan för alla som uppträder i hela Holarktis, är mycket små.⁶

Även när det gäller europeiska arter som inte iakttagits i Sverige men till exempel i Bulgarien har det likaså rått en betydande stabilitet i namnbruket i närmare ett halvsekel, noga räknat sedan 1955. Detta år publicerades den svenska upplagan av Roger Petersons m fl *Europas fåglar*, ursprungligen publicerad i England 1954. Även om åtskilliga av de svenska namnen på icke-svenska fåglar i och för sig inte myntades i samband med översättningen utan använts tidigare i ett eller annat sammanhang, så innebar den bland svenska ornitologer synnerligen snabbt spridda *Europas fåglar* att dessa namn fick ett genomslag i det faktiska språkbruket som aldrig tidigare. Detta innebär att även för fågelarter som förekommer i Bulgarien men inte i Sverige så finns det ett stabilt svenskt namnbruk att utgå från.

I den här framställningen utgår jag konsekvent från de namn som Iankov anger i sin förteckning över Bulgariens fåglar från 1996 och de namn som Sveriges Ornitologiska Förening anger i sin förteckning över Holarktis fåglar från året innan.

3. Jag använder i min analys fjorton inherenta kroppsdelar. Med inherent avses att alla de behandlade arterna har dessa kroppsdelar: huvud, hals, vingar, ben, stjärt etc. Det rör sig med andra ord om kroppsdelar som kan betecknas som anatomiskt givna, kroppsdelar utan vilka fågeln ifråga i princip inte kan överleva. Icke-inherent kroppsdelar, å andra sidan, är sådana som endast ett mindre antal arter har. De utgör mestadels ett slags kroppsprydnad, vilken ofta spelar roll för det sexuella urvalet, och i vissa fall av det skälet är mest prominenta under parningstiden: det rör sig om ytteröron, hjästsots, kam, skägg, ägrett etc. Dessa icke-inherent kroppsdelar finns således inte med i tabellerna.

I tabell 1 specificeras de fjorton kroppsdelarna samt anges hur många arter i respektive språk som erhållit sitt namn med utgångspunkt i ifrågavarande del av en fågels topografi. I tabellen återfinns också uppgifter både om vilka ordbildningsled som förekommer och om deras frekvens i förhållande till andra ordbildningsled som eventuellt kan finnas inom samma grupp. Tittar man exempelvis på grupp 1 i tabell 1, "haka, strupe, hals" (vilka egentligen kan slås samman till beteckningen "halsens framsida") ser man att i bulgariskan har 24 arter namngetts utifrån detta kriterium mot endast 10 arter i svenskan. Man kan också se vilka ordbildningsled som används i de båda språken och jämföra deras frekvens.

Tabell 1.

1. Haka, strupe, hals (Chin, throat, neck)

Bulgariska: 24 arter (-гуш 18, -гърл 1, -врат 4, -ший- 1)

Svenska: 10 arter (-hake- 4, -hakad 1, -strupig 2, -hals 1, -halsad 2)

2. Bröst (Breast)

Bulgariska: 2 arter (-гърд 2)

Svenska: 0 arter

3. Buk (Belly)

Bulgariska: 0 arter

Svenska: 0 arter

4. Näbb (Bill)

Bulgariska: 18 arter (-клюн 16, -човка 2)

Svenska: 9 arter (-näbbad 7, -näbb 2)

5. Huvud (Head)

Bulgariska: 17 arter (-глав)

Svenska: 9 arter (-huvad 6, -kronad 1, -hätt 2)

6. Panna (Forehead)

Bulgariska: 4 arter (-чел)

Svenska: 3 arter (-pannad 1, bläs- 2)

7. Öga (Eye)

Bulgariska: 1 art (-ок)

Svenska: 1 art (-ögd)

8. Rygg (Back)

Bulgariska: 5 arter (-гръб)

Svenska: 1 art (-ryggig)

9. Bakrygg, gump (Rump)

Bulgariska: 1 art (-кръст)

Svenska: 1 art (-gump-)

10. Vinge (Wing)

Bulgariska: 8 arter (-крил)

Svenska: 6 arter (-vingad 5, -vinge- 1)

11. Stjärt (Tail)

Bulgariska: 15 arter (-опашат 9, -опашка 6)

Svenska: 5 arter (-stjärt- 4, -svans 1)

12. Ben, fot (Leg, foot)

Bulgariska: 10 arter (-ног 8, -нож- 1, -крак 1)

Svenska: 4 arter (-bena 2, -bent 1, -fot 1)

13. Tå (Toe)

Bulgariska: 6 arter (-пръст)

Svenska: 3 arter (-tåig 2, -tå- 1)

14. Klo (Claw)

Bulgariska: 2 arter (-шип)

Svenska: 0 arter

Totalt:

Bulgariska: 109 arter (species) (28,2%)

Svenska: 52 arter (species) (13,4%)

I tabell 2 förtecknas samtliga de fågelarter som i bulgariska och svenska har namn som utgår från en inherent kroppsdel. Jämförelsen utgår från bulgariskan med motsvarande svenska fågelnamn givna till höger. För tydlighetens skull är i de svenska namnen det ordbildningsled understruket där en betydelsemässig

morfematisk motsvarighet finns till det bulgariska ordbildningsledet. Det första exemplet utgörs som synes av червеногуша гъска, där elementet -гуш- då svarar mot -halsad i det svenska exemplet. I exempel nummer två, червеногушо коприварче, svarar samma element -гуш- istället mot svenskans -strupig.

De fåtaliga fall då svenskan använder en inherent kroppsdel vid namngivningen men bulgariskan inte gör det placeras sist inom respektive grupp i tabell 2. I grupp 1 i tabell 2 finns två sådana fall: sv. svarthakedopping men bulg. ушат гмурец 'örondopping' efter de "två gula tofsar eller plymer, som börja nere vid näbben och gå förbi ögonen snett uppåt" (Rosenberg 1953:266), således en icke-inherent kroppsdel, och sv. rödstrupig piplärka men bulg. тундрова въбрица 'tundrapiplärka' efter artens häckningsmiljö.

Tabell 2.

1. Haka, strupe, hals (Chin, throat, neck)

a. -гуш

червеногуш гмуркач	smålom
червеногуша гъска	röd <u>halsad</u> gås
червеногушо коприварче	röd <u>strupig</u> sångare
червеногуша мухоловка	mindre flugsnappare
черногуш гмуркач	storlom
черногушо ливадарче	svarth <u>akad</u> buskskvätta
черногуш дрозд	taigatrast
белогуш дрозд	ringtrast
голямо белогушо коприварче	törnsångare
малко белогушо коприварче	ärtsångare
белогуша овесарка	videsparv
сивогуша завирушка	järnsparv
пъстрогуша завирушка	alpjärnsparv
пъстрогушо коприварче	provencesångare
ръждивогушо ливадарче	buskskvätta
ястребогушо ливадарче	höksångare
червеногушка	röd <u>hake</u>
синьогушка	blå <u>hake</u>

b. -гърл черногърла овесарка	häcksparv
c. -врат череноврат гмурец черноврат гмурец беловрата мухоловка полубеловрата мухоловка	gråhakedopping svarthalsad dopping halsbandsflugsnappare balkanflugsnappare
d. -ший- въртошийка	göktyta
svarthakedopping rödstrupig pipilärka	ушат гмурец тундрова бърбрица
2. Bröst (Breast) -гърд ръждивогърд брегобегач тъмногърд брегобегач	prärielöpare kärrsnäppa
3. Buk (Belly) —	—
4. Näbb (Bill) a. -клюн череноклюна потапница черноклюн гмуркач жълтоклюн буревестник жълтклюна гарга жълтоклюно конопарче дебелоклюна рибарка дебелоклюна чучулига дългоклюна чайка пръстенчатоклюна чайка тънкоклюна кайра тънкоклюн свирец тънкоклюн листоног кривоклюн брегобегач плоскоклюн брегобегач плоскоклюн листоног саблеклюн	rödhuvad dykand svartnäbbad islom gulnäbbad lira alpkaja vinterhämpling sandtärna kalanderlärka långnäbbad mås ringnäbbad mås sillgrissla smalnäbbad spov smalnäbbad simsnäppa spovsnäppa myrsnäppa brednäbbad simsnäppa skärfläcka
b. -човка обикновена кръсточовка	mindre korsnäbb

белокрила кръсточовка

bändelkorsnäbb

5. Huvud (Head)

-глав

червеноглава сврачка
 червеноглаво кралче
 голяма черноглава чайка
 малка черноглава чайка
 голямо черноглаво коприварче
 малко черноглаво коприварче
 черноглава овесарка
 белоглав лешояд
 белоглава овесарка
 жълтоглава стърчиопашка
 жълтоглаво кралче
 зеленоглава патица
 сивоглава овесарка
 кафявоглава потапница
 лъскавоглав синигер
 матовоглав синигер
 къдроглав пеликан

rödhuvad törnskata
brandkronad kungsfågel
svarthuvad trut
svarthuvad mås
svarthätta
sammetshätta
svarthuvad sparv
 gåsgam
 tallsparv
 citronärla
 kungsfågel
 gräsand
 klippsparv
 brunand
 entita
 talltita
krushuvad pelikan

rödhuvad dykand

червеноклюна потапница

6. Panna (Forehead)

-чел

черночела сврачка
 голяма белочела гъска
 малка белочела гъска
 белочела сврачка

svartpannad törnskata
bläsgås
 fjällgås
 masktörnskata

bläsand

фиш

7. Öga (Eye)

-ок

белоока потапница

vitögd dykand

8. Rygg (Back)

-гръб

червеногръба сврачка
 голяма черногръба чайка
 малка черногръба чайка
 черногръбо каменарче
 белогръб кълвач

törnskata
 havstrut
 silltrut
 nunnestenskvätta
vitryggig hackspett

9. Bakrygg, gump (Rump)

-кръст

червенокръста лястовица

rostgumpsvala

10. Vinge (Wing)

-крил

чернокрил огърличник

svartvingad vadarsvala

белокрила рибарка

vitvingad täma

белокрила чучулига

vitvingad lärka

белокрила кръсточовка

bändelkorsnäbb

кафявокрил огърличник

rödvingad vadarsvala

късокрил кюкавец

drillsnäppa

сърпокрила патица

praktand

шипокрила калугерица

spottvipa

svartvingad glada

пепелява каня

rödvingetrast

беловежд дрозд

11. Stjärt (Tail)

a. -опашат

черноопашат крайбрежен бекас

rödspov

белоопашат мишелов

örnvåk

пъстроопашат крайбрежен бекас

myrspov

пъстроопашато шаварче

grässångare

дългоопашат морелетник

fjällabb

дългоопашат синигер

stjärtmes

шилоопашата патица

stjärtand

тръноопашата потапница

kopparand

вилоопашата чайка

tärnmås

b. -опашка

градинска червеноопашка

rödstjärt

домашна червеноопашка

svart rödstjärt

бяла стърчиопашка

sädesärta

жълта стърчиопашка

gulärta

жълтоглава стърчиопашка

citronärta

планинска стърчиопашка

forsärta

sidensvans

копринарка

12. Ben, fot (Leg, foot)

a. -ног, -нож-

червенонога ветрушка

aftonfalk

голям червеноног водобегач	svartsnäppa
малък червеноног водобегач	rödbena
голям зеленоног водобегач	gluttsnäppa
малък зеленоног водобегач	dammsnäppa
пернатонога кукумявка	pärluggla
тънкоклюн листоног	smalnäbbad simsnäppa
плоскоклюн листоног	brednäbbad simsnäppa
зеленоножка	rörhöna
b. -крак	
дългокрак дъждосвирец	ökenpipare
svartbent strandpipare	морски дъждосвирец
grönbena	малък горски водобегач
tjockfot	турилик
13. Та (Toe)	
-пръст	
трипръст брегобегач	sandlöpare
трипръст кълвач	tretåig hackspett
трипръста чайка	tretåig mås
късопръст ястреб	balkanhök
късопръста чучулига	korttålräcka
пухопръста пустинарка	stäppflyghöna
14. Кло (Claw)	
-шип	
черношипа ветрушка	tornfalk
белошипа ветрушка	rödfalk

Som framgår av de båda tabellerna bygger de bulgariska fågelnamnen betydligt oftare än de svenska på något utmärkande kroppsdelsspecifikt drag i fågelns utseende, vare sig det nu rör sig om ett rent anatomiskt särdrag eller om färg eller mönster hos någon specifik kroppsdel. Läger man ihop talen i de 14 grupperna i tabell 1 får man 113 för bulgariska och 52 för svenska. Emellertid använder bulgariskan inte bara ett utan två inherenta kropps-karakteristika för fyra fågelarter. De fyra arter som hamnar i två kroppsdelsgupper är följande: Smalnäbbad simsnäppa och brednäbbad simsnäppa ingår både i grupperna för

'näbb' och 'ben' (тънкоклюн листоног respektive плоскоклюн листоног)⁷, citronärta i grupperna för 'huvud' och 'stjärt' (жълтоглава стърчиопашка) och bändelkorsnäbb i grupperna för 'vinge' och 'näbb' (белокрила кръсточовка).

Antalet *arter* för vilka bulgariskan baserar namngivningen på en eller två inherent kroppsdelar blir därmed 109. Antalet *fall* där en inherent kroppsdela uttrycks i det bulgariska namnet blir däremot givetvis 113. Eftersom undersökningen behandlar namnet på totalt 387 fågelarter blir procenttalet 28,2 av alla arter i bulgariska. För svenskans del är motsvarande procenttal 13,4, alltså mindre än hälften av antalet i bulgariska.⁸

4. Skillnaderna i bruket av kroppskaraktäristika som artbetecknande benämningar på fåglar mellan de båda språken är således stora, i själva verket alltför stora för att de rimligtvis skall kunna anses vara slumpmässiga. Skillnaderna måste alltså kunna gå att förklara. En sannolik förklaring, eller åtminstone delförklaring, torde vara skillnaden i naturforskningstradition mellan Bulgarien och Sverige. I Sverige har vi en lång och rik tradition av fältstudier både inom botaniken och zoologin. Man brukar i Sverige referera till den linneanska traditionen. Huruvida denna varit speciellt påtaglig inom ornitologins område låter sig nog diskuteras. Men att antalet fältaktiva ornitologer under en stor del av 1900-talet varit betydande i Sverige är ställt utom tvivel. Statistiskt låter sig detta visas genom medlemsantalet i Sveriges Ornitologiska Förening från dess grundande 1945 och fram till våra dagar, framväxten över hela landet av regionala föreningar inom denna riksförening, av fågelstationer från Haparanda Sandskär i norr till Falsterbo i söder, av ett stort antal mycket aktiva lokala fågelklubbar samt, inte minst, av en imponerande mängd rent ornitologiska tidskrifter alltifrån sådana med stor internationell spridning ner till mycket lokala blad.

I Bulgarien finns inget motsvarande. Antalet botanister och zoologer har alltid varit ytterligt litet och detta gäller såväl professionella som, i synnerhet,

amatörer. Inte minst har fältforskningen varit åsidosatt. Inom ornitologins område är det först de senaste två decennierna som verkliga fältaktiviteter kommit igång, men antalet kunniga aktiva utövare än ändå försvinnande litet jämfört med Sverige.⁹

Mot denna bakgrund kan man förvänta sig att drag som kan iakttas i fält fått mindre genomslag i bulgarisk namngivning av fåglar än i svensk. Detta skulle innebära bland annat att kriterier som bara går att fastställa genom fältstudier, exempelvis karakteristiska läten och livsmiljö, mera sällan kommit att framgå av fågelnamnen i bulgariska än i svenska. Drag som baseras på utseendet och i synnerhet drag som bara kan iakttas på fåglar som man håller i handen, dvs typiskt museala drag, uppträder däremot i större omfattning. Dit hör till exempel färgen på benen, på tårna eller på klorna, om tarserna är fjäderklädda eller inte samt antalet tår en fågel har; sådana drag är ofta svåra eller omöjliga att fastställa på avstånd. Exempel på sådana drag är att aftonfalk på bulgariska heter червенонога ветрушка ('rödbent/rödfotad falk'), tornfalk heter черношипа ветрушка ('svartkload falk')¹⁰, pärluggla heter пернатонога кукумявка ('fjäderbent/fjösbent uggla') och sandlöpare heter трипръст брегобегач ('tretåig strandlöpare').

Ett förhållande som styrker tesen att de bulgariska namnen ofta tillkommit vid museistudier när man hållit döda exemplar i handen är deras generellt anmärkningsvärda längd och höga grad av explicitet. Detta gäller inte minst de kroppsdelsbaserade namnen. Ett exempel: Mot svenskans stjärtmes och stjärtand, arter vilka båda har fått sitt namn genom att de har extremt långa stjärtar jämfört med sina släktingar men där det inte explicit framgår av namnet på vilket vis stjärten är utmärkande, svarar bulgariskans tydligt beskrivande дългоопашат синигер ('långstjärtad mes') och шилоопашата патица ('sylstjärtad (sim)and').

Namnens längd kan i viss utsträckning gå tillbaka på olika ordbildningsmöjligheter i de båda språken; svenskan karakteriseras av sin

lätthet att bilda sammansatta ord med flera led, medan bulgariskan i större utsträckning måste ta adjektiviska specificeringar i bruk. Men expliciteten i namngivningen låter sig inte förklaras enbart på grammatiska grunder. Det finns också en annan förklaringsgrund. Även en fågel som den i Sverige ytterst sällsynta men i Bulgarien häckande örnvråken har fått ett kort slagkraftigt namn i svenskan medan den har begåvats med ett långt, beskrivande kroppsdelnamn i bulgariskan: белоопашат мишелов ('vitstjärtad musfångare'). Detta är en namntyp och en namnlängd som närmast är legio i bulgariska även för vanliga bulgariska arter, medan vanliga svenska fåglar däremot som regel har korta enordsnamn av typen talgoxe, blåmes och entita.

Många bulgariska fågelnamn består rent av av två adjektiviska förled till ett substantiv, en namntyp som helt saknas i svenska. Inte ens bland de många nybildningar av i Sverige och Europa aldrig anträffade fågelarter som återfinns i Sveriges Ornitologiska Förenings namnförteckning *Holarktis fåglar*, en del nog så exotiska och fantasieggande, finns sålunda ett enda namn med två adjektiviska förled. I bulgariskan är denna namntyp däremot ingalunda begränsad till i Bulgarien sällan eller aldrig anträffade fågelarter utan det finns åtskilliga exempel även på allmänt häckande bulgariska arter, vilka namngivits på detta långa beskrivande sätt. Ett exempel är törnsångaren som på bulgariska heter голямо белогушо коприварче (ungefär 'stor vitstrupig nässelhäckare'). Ett annat fall är namnet på mellanspetten, голям пъстър кълвач. I dylika fall är det andra mekanismer än de grammatiska som spelat in vid namngivningen.

Som framgår både av exemplen ovan och av tabell 2 är bulgariska fågelnamn, inte minst de kroppsdelbaserade, ofta anmärkningsvärt långa och explicita. Ibland måste de betraktas som rent otympliga. Så långa namn känns snabbt ohanterliga och besvärliga vid frekvent, muntligt bruk i fält. Man har där inget intresse av explicita, detaljerat beskrivande namn utan där har man framför allt behov av ett i och för sig gärna träffande men framför allt kort namn.

5. Sammanfattningsvis: I bulgariskan använder man mer än dubbelt så ofta som i svenskan inherenta kropps-karakteristika vid namngivning av fåglar, inte sällan sådana karakteristika som är svåra eller omöjliga att se vid studier i naturen. En viktig bidragande orsak till detta namnbruk har sannolikt varit att namngivningen i bulgariska präglats av en svagt utvecklad fälttradition vid ornitologiska studier, varför namngivningen i större utsträckning än i svenskan utgått från döda exemplar vid museistudier.

NOTER

1. Elementet ärt- i ärtsångarens namn är mycket gammalt. Enligt Tyrberg (1996) användes det redan av Tengmalm (1783), då med efterledet –fågel: ärtfågel. Dagens standardnamn ärtsångare går tillbaka ända till Nilsson (1824).
2. Det nuvarande standardnamnet höksångare är en förkortad och tämligen ny form av det gamla namnet hökfärgad sångare. Namnet höksångare introducerades 1953 av Erik Rosenberg i dennes klassiska fågelbok *Fåglar i Sverige*. Trots att detta namn förmodligen muntligt varit ganska spritt redan tidigare höll dock den normerande *Förteckning över Sveriges fåglar*, utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening, fast vid namnet hökfärgad sångare i samtliga tre upplagor som kom under 1950-talet, alltså även den tredje upplagan 1954 och den fjärde 1958. I den femte upplagan 1962 hade man dock ändrat till höksångare, för övrigt utan att ens ange hökfärgad sångare som alternativnamn.
3. Den vetenskapliga namngivningen bygger på ett lika enkelt som genialt binominalt system, där det första ordet utgör släktepitet och det andra artepitet. Kombinationen måste vara unik och får aldrig bäras av mer än en art bland

jordens alla organismer. Utgångspunkt utgör den tionde upplagan av Carl Linnaeus *Systema Naturae* från 1758.

4. Jobling för till kategorin "Classification" både faktisk släktskap uttryckt genom till exempel anagram eller diminutivform och yttre likhet med andra arter eller släkten. Till "klassificering" för han alltså arter som har artepitet som till exempel *similis* även om det enbart rör sig om yttre likhet och inte om genetisk släktskap. Det är uppenbart att fall som dessa istället borde höra hemma under utseende ("Appearance"), varför de av Jobling anförda procenttalen för utseende i realiteten är ännu högre.

5. Tre taxa vilka Iankov betraktar som separata arter behandlas i föreliggande arbete blott som raser inom en art. Det rör sig om gulfotad trut (ras av gråtrut), sibirisk buskskvätta (ras av svarthakad buskskvätta) samt italiensk sparv (ras av gråsparv). Vidare betraktar jag självfallet heller inte heller fasan som spontant uppträdande i Bulgarien. Tillsammans med de sex arter som Iankov själv anger som funna men sannolikt ej spontant uppträdande i Bulgarien, erhåller man då talet 387 spontant uppträdande arter av de totalt 397 arter som Iankov nämner.

6. Världen indelas i ett antal faunageografiska regioner. Palearktis omfattar Europa, Afrika norr om Sahara och norra Asien till och med Himalaya. Nearktis omfattar Nordamerika norr om centrala Mexiko. Holarktis är en sammanfattande benämning på Palearktis och Nearktis (Thomson 1964).

7. Ur ordbildningssynpunkt är det intressant att konstatera att av de tio fall där en fågel i bulgariska namnetts efter något karakteristiskt drag hos benet/foten, har man i nio fall utgått från det utpräglat skriftspråkliga нора. Endast i ett fall har det lediga talspråkliga крѣк fått utgöra utgångspunkt.

8. Observera att totalsiffrorna i tabell 1 enbart avser explicit uttryckta karakteristika för inherenta kroppsdelar. Dels saknas som nämnts både fågelnamn som hänför sig till allmänutseendet, typen svartsnäppa och koltrast, och namn som betecknar icke-inherent kroppsdelar, typen skäggdopping och tofslärka, dels har också tydligt metaforiska fågelnamn utelämnats, typen skedstork och stytlöpare. Fogar man dessa tre grupper till kriteriet "utseende" vid namngivning av fåglar ökar självfallet denna kategoris andel i namngivningen betydligt i både bulgariska och svenska.

9. För en diskussion om den sena forskningsutvecklingen i de kristet ortodoxa länderna och den, jämfört med Västeuropa, inom många områden alltså långsamma forskningsutvecklingen i Balkanländerna, se Gyllin (1994/1996).

10. Tornfalkens bulgariska namn är ännu mer specificerat än vad som framgår av översättningen 'svartkload' eftersom *шип* egentligen bara avser bakklo. Det normala ordet för 'klo' är *нокът*. Av de allra flesta substantiv som betecknar kroppsdelar går det oberoende av genus utmärkt att bilda bundna adjektivbildande morfem: *врат* 'hals' blir *-врат*, *пръст* 'tå; finger' blir *-пръст*, *гуша* 'strupe, hals; kräva' blir *-гуш*, *опашка* 'stjärt' blir *опашат* (även obundet), *гърло* 'strupe, hals' blir *-гърл*, *крило* 'vinge' blir *-крил* etc. Beträffande *нокът* 'nagel; klo', *лакът* 'armbåge' och *човка* 'näbb' tycks det däremot finnas en ordbildningsspärr vid försök till adjektivisering. Detta är uppenbarligen skälet till att tornfalken, liksom också rödfalken, vid namngivningen på bulgariska begåvats med en kroppsdelsspecificering som är så extrem att den endast hänför sig till bakklo.

Summary: Parts of the Body as Characteristics. Naming of Birds in Bulgarian and Swedish

Bird species can be named according to various criteria. The most common criterion in scientific names is appearance (Jobling 1991), and this probably holds true for most, if not all, languages. This criterion can be divided into several distinct categories, e.g., physical characteristics like long tail or long legs, or specific colours or patterns compared to related or similar-looking species. Colours and patterns refer either to the bird species as such or to a certain part of the body.

In this study I compare those instances where birds are named in Bulgarian and Swedish on the basis of inherent parts of the body as characteristics. The study includes the 387 species that had occurred spontaneously in Bulgaria up to 1995. The Bulgarian names presented here are those used by Iankov (1996); the Swedish names are those used in the most recent name list, *Holarktis fåglar* (1995), published by the Swedish Ornithological Society. Table 1 enumerates the fourteen inherent body parts which have been taken into account, and, for each individual body part, provides the total number of names in each language. All bird species named in this way are listed in Table 2, with the Bulgarian names appearing in the left column and the Swedish names in the right column. In those few cases where the Swedish name is based on an inherent part of the body but the Bulgarian name is not, the Swedish name is given in the left column, following the Bulgarian names, and the Bulgarian equivalent appears in the right column. For each of the Swedish names based on a body part, the portion of the name that reflects that body part is underlined, for easier comparison.

In Bulgarian, a total of 109 species (28.2%) have been named on the basis of one or (in four cases) two inherent body-part characteristics. In Swedish, the equivalent number is only 52 (13.4%). It is suggested that the

difference can be explained, at least partly, in terms of different field study traditions in the two countries. In Bulgaria, with its weak field study tradition, birds have probably more often been named in connection with museum studies, resulting in birds' receiving their names according to body characteristics that are difficult or even impossible to see in the field (e.g., белошипна берпушка after the colour of the hind-claw). In Sweden, with its longer and much richer field study tradition, names tend to be considerably shorter and less often based on characteristics that can be seen only on specimens held in the hand or otherwise seen at close range.

Referenser

- Förteckning över Sveriges fåglar. Utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening. 1:a uppl. 1949, 3:e uppl. 1954, 4:e uppl. 1958, 5:e uppl. 1962. Stockholm.
- Gyllin, Roger. 1996. Europa – ett begrepp eller flera? Humanistdagarna vid Uppsala universitet 1994, s. 239-247. Red. Gunilla Gren-Eklund. Uppsala. (Även i Slovo nr 43, 1994, s. 13-26.)
- Holarktis fåglar. 1995. SOF:s officiella svenska namnlista med vetenskapliga och engelska namn. Utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening. Redaktion: Nils Kjellén och Urban Olsson. Stockholm.
- Hortling, Ivar. 1944. Svenska fågelnamn. Försök till tydning av deras innebörd. Natur och Kultur, Stockholm.
- Iankov, Petar. 1996. Where to Watch Birds in Bulgaria. Pensoft, Sofia.
- Jobling, James A. 1991. A Dictionary of Scientific Bird Names. Oxford University Press.
- Nilsson, Sven. 1824. Skandinavisk Fauna, en Handbok för Jägare och Zoologer. 2:dra delen. Lund.
- Patev, Pavel. 1950. Pticite v Bălgarija. Bălgarska Akademija na Naukite, Sofija.
- Peterson, Roger, Mountfort, Guy och Hollom, P.A.D. 1955. Europas fåglar. Översättning och bearbetning av Carl-Fredrik Lundevall. Svensk Natur, Stockholm.
- Rosenberg, Erik. 1953. Fåglar i Sverige. Svensk Natur, Stockholm.
- Tengmalm, P.G. 1783. Ornithologiska anmärkningar, gjorda vid Almare-Stäk i Upland. Kungl. Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar 1783, s. 43-55.
- Thomson, A. Landsborough (red.). 1964. A New Dictionary of Birds. Nelson, London och McGraw-Hill, New York.

- Tyrberg, Tommy. 1996. Svenska fåglars namn. Ursprung, historia och innebörd. Vår Fågelvärld, supplement nr 24. Stockholm.
- Zoologičeski rečnik. 1994. Sammanställd av Dimo Božkov, Dimităr Nankinov, Veselin Denkov, Natalija Nankina och Rajna Čolakova. Izdatelstvo Petăr Beron, Sofija.